

Geç Hitit Dönemi Ziyafet Sahneleri¹

Banquet Scenes of the Late Hittite Period

Doç. Dr. İsmail Coşkun

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, ismailcoskun@yyu.edu.tr, Van Türkiye

ORCID: 0000-0001-9265-4949

ÖZET

Geç Hitit dönemi, Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda oluşan bağımsız şehir devletleriyle karakterize edilir. Bu kültürel miras, Hitit geleneklerini sürdürmekle kalmayıp, Asur ve Arami etkilerini de barındıran sanat ve ritüel örnekleriyle zenginleşmiştir. Bu döneme ait ziyafet sahneleri, toplumsal, dini ve ritüelistik anlamda dönemin yaşam tarzını aydınlatan önemli ipuçları sunar. Ziyafet sahneleri genellikle taş kabartmalar, mühürler ve değerli objeler üzerinde tasvir edilmiştir. Kral ve kraliçelerin gösterişli yemek masaları önünde oturdukları, hizmetliler tarafından çevrelendiği ve müzisyenlerin eşlik ettiği betimlemeler dikkat çeker. Karatepe, Zincirli ve Karkamış gibi bölgelerdeki taş kabartmalar bu dönemin önemli eserleridir. Örneğin, Zincirli'deki kabartmalarda kralın tahtında oturup elinde bir kadeh tuttuğu ve önünde zengin yemeklerin sergilendiği sahneler görülür. Ayrıca, Tell Tayinat'ta yer alan sahnelerde kurban törenleri ve tanrılar için yapılan şölenler de dikkat çeker. Sanat eserlerindeki stil değişimi, Hitit geleneklerinden Asur etkisine doğru bir evrimi yansıtır. Erken dönem sahnelerinde çapraz ayaklı masalar ve Hitit stilleri hâkimken, son dönemde Asur etkili dikdörtgen masalar ve farklı motifler görülür. Ziyafet sahneleri yalnızca sanatsal bir ifade değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşi, dini inanışlar ve kültürel geçişlerin görsel bir kayıdır. Geç Hitit ziyafet sahneleri, dönemin toplumsal düzeni, dini ritüelleri ve kültürel etkileşimleri hakkında kapsamlı bilgiler sunarak hem arkeolojik hem de tarihsel açıdan önemli bir kaynak teşkil eder.

Anahtar Kelimeler: Geç Hitit, Hitit İmparatorluk, Ziyafet, Zincirli.

ABSTRACT

The Late Hittite period is marked by the emergence of independent city-states in southern and southeastern Anatolia following the collapse of the Hittite Empire. This cultural heritage not only preserved Hittite traditions but also incorporated artistic and ritualistic elements influenced by Assyrian and Aramean cultures, creating a richly diverse legacy. Banquet scenes from this era offer crucial insights into the social, religious, and ritualistic life of the time. These scenes are often depicted on stone reliefs, seals, and valuable objects. They commonly portray kings and queens seated at lavishly adorned tables, surrounded by attendants and accompanied by musicians. Significant examples of such depictions can be found in regions like Karatepe, Zincirli, and Karkamış. For instance, the reliefs from Zincirli depict a king seated on a throne, holding a goblet, with an array of sumptuous dishes displayed before him. Additionally, scenes from Tell Tayinat highlight sacrificial ceremonies and feasts dedicated to the gods. The artistic style of these works reveals a progression from traditional Hittite motifs to Assyrian influences. Early depictions feature cross-legged tables and characteristic Hittite styles, while later scenes display rectangular tables and motifs inspired by Assyrian art. These banquet scenes serve not only as artistic expressions but also as visual documentation of social hierarchy, religious beliefs, and cultural transformations. The banquet scenes of the Late Hittite period provide invaluable insights into the social structure, religious practices, and intercultural dynamics of the time, making them essential resources for archaeological and historical research.

Keywords: Late Hittite, Hittite Empire, Banquet, Zincirli.

1. GİRİŞ

Geç Hititler, Hititlerin yıkılmasının ardından imparatorluğun güney ve güneydoğu eyaletlerinde, Hitit kültürünün en az beş yüz yıl süren devamı niteliğindedir (Gurney, 2001: 43; Bryce, 2012: 83). MÖ 1200 ile MÖ 700 yılları arasında varlığını sürdüren bu şehir devletlerini birçok araştırmacı farklı şekilde isimlendirmektedir. Bu isimlendirmeler arasında en çok kullanılanları Geç Hitit (Woolley & Barnett, 1921: 40; Akurgal, 1949: 129), Suriye-Hitit (Bryce, 2012: 80) ve Neo-Hitit'tir (Delaporte, 1936: 316; Bryce, 2012: 79).

¹ "Geç Hitit, Yeni Asur ve Urartu Uygarlıklarında Ziyafet/Yemek Sahneleri" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Geç Hitit krallıkları merkezi bir otorite yerine, küçük bağımsız krallıklar şeklinde örgütlenmiştir (Gurney, 2001: 44). Hitit İmparatorluğu'nun çöküşünü takiben Karkamış, Malatya (Milidia, Melid, Melitine), Kummuh, Samal, Pattin, Adanawa (Que) ve Gurgum gibi krallıklar öne çıkmıştır.

Bu krallıklar sadece siyasi açıdan değil, sosyo-ekonomik yapılarıyla da dikkat çekmiştir. Geç Hititler tarım, hayvancılık ve ticaretle geçimlerini sağlamış; ayrıca demir işleme ve metalurji alanlarında önemli birer üretim merkezi olmuştur. Çevrelerindeki Asur, Urartu ve Arami devletleriyle yoğun ticari ve kültürel etkileşimde bulunmuşlardır. Özellikle, Anadolu'nun zengin maden yatakları ve keresteleri ticari ürünler olarak ihraç edilmiştir (Coşkun, Çavuşoğlu ve Demirtaş: 2021: 60). Geç Hitit Devletleri krallıklarının ilk dönemlerinde geleneksel Hitit Sanatı'na bağlı kalsalarda krallıklarının ilerleyen yıllarında özellikle Asur, Arami ve Fenike sanatlarından etkilenmişlerdir.

Geç Hitit Döneminde yemek sahneleri çoğunlukla mezar stellerinde yer almaktadır. Bu sahneler Hititlerde Ölü yemeği ile ilişkili olup ziyafet sahnesi olarak değerlendirilmemiştir. Cenaze törenleri içerisinde belirli günlerde yenilen "Ölü Yemeği", ölü ile canlıların birlikte yaptıkları düşünülen ortak yemeklerdir (Tsukimoto, 1985: 231; Glassner, 1987: 264; Ökse, 2005: 2; Coşkun, 2018: 210; 2019: 337). Bu çalışmanın konusunu Geç Hitit Döneminde görülen ziyafet sahneleri oluşturmaktadır (Coşkun, 2018). Çalışmada sadece ziyafet ile ilişkili olan yemekler incelenmiş olup ölü yemekleri incelenmemiştir.

2. GEÇ HİTİT DÖNEMİ ZİYAFETLERİ

Geç Hitit Dönemi ziyafetlerini tasvirli sanat eserlerinden tanımaktayız. Ancak Geç Hitit Kültürü, Hitit İmparatorluğu'nun devamı olduğu için Hitit Devleti yazılı belgelerinden ziyafet ile ilgili bilgiler edinebiliriz Hitit Devleti yazılı belgelerinde "EZEN" olarak ifade edilen bayram ritüellerinde birçok ziyafet verilmekteydi (Rüster & Neu, 1989: 143). Ayrıca "EZEN" kelimesi ziyafeti belirtmek için de kullanılmıştır (Ottens, 1956: 101-105; Güterbock, 1970: 175; Ardzinba & Uravelli, 2010: 97). Hitit Bayramlarında neler yapılacağı bazen gün gün ince ayrıntısına kadar anlatılmaktaydı (Dinçol, 1982: 86).

Hititlerde ziyafetlerin çokça verildiği bayramlardan biri Hassumas Bayramı'dır (Güterbock, 1969: 99; Hoffner Jr, 1972: 33, 34). Hassumas Bayramı'nda bilinen ilk dört gününde ayınları prensler yönetmekteydi. Prens aşçı evini, kraliçe tanrıçanın tapınağını, yıkanma mekânını ziyaret eder ve her ziyaret ettiği yerde de ziyafetler yapılırdı (Güterbock, 1969: 99-103). Prens bayramı yaptığı sürece sürekli ziyafetler verdiği, her mekânda uzun uzun yenilen yemeklerden bahsedildiği görülmektedir (Ardzinba & Uravelli, 2010: 56). Dört gün boyunca yapılan ziyafetlerde aşçı evi olarak geçen mekân önemlidir. Prens burada gelecek yemekleri söyler ve çeşitli tanrılara kurbanlar sunulurdu (Güterbock, 1969: 99-103).

Bu ziyafetlerde hazırlanan masalara farklı çeşitte ekmeklerin konulduğunu görmekteyiz. Prens masasına beş sıcak ekmek, on ıslak (yumuşatılmış) ekmek ve on arpa ekmeği, on iki tatlı ekmek, on somun tatlı ekmek, iki avuç irmik, iki ölçüm süt, kap içinde ekmek, kaplarla bira ve *marnuva* (Hitit içkisi) getirilirdi (Güterbock, 1969: 99-103; Ardzinba & Uravelli, 2010: 56). Katılanların masalarına birer meze ekmeği, otuz ıslak (yumuşatılmış) ekmek, on iki diğer tür ekmek, bira ve *marnuva* konurdu (Güterbock, 1969: 99-103; Ardzinba & Uravelli, 2010: 56).

Hitit kralının ziyaret ettiği yerlerle ilgili bir metinde kralın dans eşliğinde karşılanıp tören tahtına oturması tanrılar için ziyafet verilmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca krala şaraplı ekmek yedirilip gelen misafirlere yemek, içki ve hediyeler verilmekteydi (Ardzinba & Uravelli, 2010: 98).

Hititlerde tanrılar için hazırlanan ziyafetler önemsenmekteydi. Tanrılar için hazırlanan bu ziyafetler, aynı zamanda krallar için hazırlanan ziyafetlerle de ilişkili olabilir (Ünal, 2007: 184).

Ullikummi Efsanesi'nde tanrılar için yapılan büyük ziyafetlerle ilgili kayıtlar vardır.

“Deniz Tanrısı söz alarak buyurur: “Kumarbi’ye oturması için (hemen) bir taht getirsinler! İçmesi için bira getirsinler” (Bu emir üzerine) aşçılar yemekleri, sakiler de içecek olarak tatlı şarabı taşırlar. Bir kere içtiler, iki kere içtiler, üç kere içtiler, dört kere içtiler, beş kere içtiler, altı kere içtiler, yedi kere içtiler” (Ünal, 2007: 184).

Yeraltının Güneş Tanrıçasının, Fırtına Tanrısına verdiği bir ziyafette 10.000 sığır ve 30.000 kuyruklu koyun ve sayısız oğlak, kuzu, keçi kestirdiği şeklinde bir kayıt vardır.

“Bir zamanlar Fırtına Tanrısı bir geziye çıkmıştı ve Yerin Güneş Tanrıçasının sarayına vardı. Tahtı (yanında)[olmadığından], Fırtına Tanrısı aynı bir kral gibi içeri girdi ve bir kilometre(?) uzunluğundaki yüksek sandalyenin üzerine oturdu. Ayaklarını(ise) bir kilometre 7 tawallaşma uzunluğundaki yatağa uzattı. Fırtına Tanrısı ve Şuvaliyatta aşağıya karanlık dünyaya indiler.(işte orada) Güneş Tanrıçası onları sıkıca bağladı. Yeraltı eşiğinin ve Yeraltının Güneş Tanrıçası Fırtına Tanrısına dönerek büyük bir eğlence düzenledi. 10000 sığır kestirdi;(evet) Fırtına Tanrısı huzurunda (tam) 10000 sığır kestirdi. Buna (ilaveten) 30000 yağlı kuyruklu koyun (da) kestirdi; sayısız oğlak, kuzu ve keçi (de) kestirdi. Fırıncılar ekmek yaptılar, hizmetçiler hazır beklediler, aşçılar göğüs etlerini hazırladılar ve tepsiler içinde sundular; her biri çok sayıda yemeği içeri taşıdı ve ziyafet başladı. Fırtına Tanrısı, kral, yemeğe oturdu. Kadim tanrılar Fırtına Tanrısının sağ tarafında yer aldılar. Yeraltının Güneş Tanrıçası Fırtına Tanrısının huzurunda hizmetçi olarak görev yaptı...” (Ünal, 2007: 184; Kbo 032.013).

Tanrıların yemesinin ve içmesinin refah ve gelişim ile ilişkisi olduğu metinlerden anlaşılmaktadır.

Fırtına Tanrısı ile ilgili bir metinde: “...Tüm tanrılar Fırtına Tanrısı’nın evinde bir araya geldiler. Öfkelenerek gelmiş olanlar öfkelerini bir yana bıraksınlar! (Ey tanrılar) bu ziyafette yiyin için, susuzluğunuzu giderin ve memnun olun! Kral ve kraliçenin adlarını (iyilikle) ağzınıza alın, gök ve yerin hayatını (iyilikle) ağzınıza alın, [hububat] bolluğunu da (iyilikle) ağzınıza alın...” şeklinde yazmaktadır (Ardzinba & Uravelli, 2010: 98) (KUB 36.97 Öy. 6-19).

Hasta birinin tanrılarla birlikte ziyafete katılmasının nasıl bir iyileştirici etkisi olduğu bir metinde anlatılmaktadır. Ziyafete çağrılmadığı halde tesadüfen ziyafete katılan hastanın iyileşebileceğine inanılmaktadır. Bu iyileştirme büyücüler aracılığıyla yapılmaktadır (Ünal, 2003: 115).

“...Büyü uzmanı [büyücülüğün] Güneş Tanrısına [şöyle söyler]: “Ey Güneş Tanrısı, sen bir ziyafet verdin. Tüm tanrıları davet ettin.[tüm insanları da] davet ettin. Ama (benim şu) hastam (çağırılmadı sadece), [tesadüfen oraya gitti]. Tanrılar yediler, içtiler ve sen Güneş Tanrısı tanrıların kalbine [şu sözleri] soktun, sen Güneş Tanrısı (onlara) dedin ki: [ben] ne yaptım ne eyledim? Tüm tanrıları davet ettim, tüm insanları da [davet ettim, ama hasta adam] unutuldu gitti? [büyücü] onu [saklamış?]. tanrıların hepsi de ayağa kalkarak Güneş Tanrısına [dediler ki]: Sen (o) hasta adamı [niye] çağır[ma]dın ki? Güneş Tanrısı yanıtladı: [o bir yerlere gizlenmişti, onu bulup çağ]ıramadım. [ama] şimdi[o (tesadüfen) eğlencemize katılmış, içimizdedir.]” Tanrılar şöyle dediler: [O(hasta) sen Güneş Tanrısını] baş tanrısı yapmıştır. Lütfen bırak onu eğlenceye katılsın; bırak yesin içsin! Bırak onu gitsin. Sen baş tanrısına gelsin! Bırak hastaya gelsin, [bizimle birlikte yesin içsin! Sağlığına tekrar kavuşsun!] Bırak o gelsin [sana], Güneş Tanrısına [baş tanrısına gerçek bir köle olsun! Bırak da sana hep kurbanlar getirsin!]...” (KUB 58.94 I 3 vd).

Hititlere ait Appu ve iki oğlu hikâyesinde, belli zamanlarda düzenlenen ziyafetlerde Appu’nun oğlu olmadığı için verilen yemeklerden mutlu olmaması anlatılır (Karağuz, 2001: 203). Appu için bir ziyafette mutlu olmanın yolu oğlunun olmasıdır (Ay & Şahin, 2014: 344).

Ortaköy/Şapinuwa’da bulunan Kizzuvatna kökenli bir metinde çeşitli nedenlerden dolayı sinirlenip ülkeden ayrılan tanrıların tekrardan çağrılması için bir ziyafet düzenlendiği yazmaktadır

(Ay & Şahin, 2014: 350). Tanrıları sofraya çağırarak ve öfkelerini dindirmek için bal, yağ, üzüm ve meyveler kansasız kurban olarak seçilmiştir (Ay & Şahin, 2014: 350).

Tanrılar için yapılan hayvan kurbanlarından sonra, ciğer, yürek gibi değerli kısımların tanrılar için ayrıldığı, diğer temiz ve kıymetli kısımların başta kral olmak üzere ritüellere katılanlar tarafından yenildiği bilinmektedir (Ünal, 2007: 183).

Hitit költ yemeğinin ritüelleri belirlenmiştir. Bu ritüelin aşamaları, hazırlık, kurbanın kesilmesi ve parçalanması, masaya oturma, yemek için tanrıların çağırılması, ziyafetin yapılması ve ziyafetten ayrılmadan oluşur (Collins, 1995: 78).

Hazırlanan ziyafetlere katılacakların sayılarının azlığı ve çokluğuna bakarak alınacak tahıl, ekmek, un ve biranın miktarları belirlenmekteydi (Ünal, 2007: 183).

Ekmeğın Hititlerde çok fazla tüketildiği bilinmektedir. Özellikle halkın ana besin kaynağını ekmek oluşturmaktadır (Ünal, 2007: 141, 142).

“NINDA-an azzatenni watar-ma ekutenni”

“Ekmeği yiyeceksiniz, suyu da içeceksiniz!” (HAB III 48).

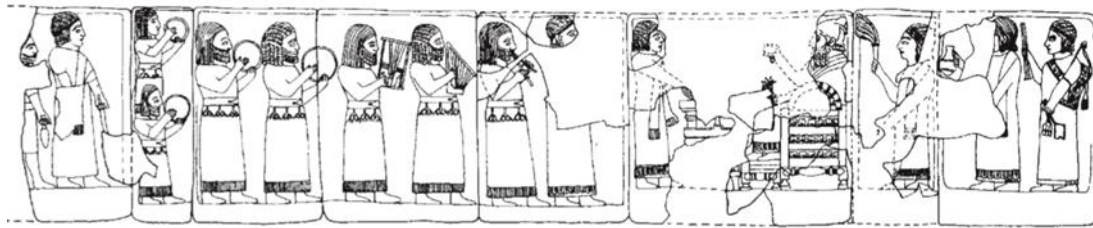
Hattuşili askerlerine verdiği bu öğütün benzerini tapınak çalışanlarına da söylemektedir (Ünal, 2007: 97). Bir başka metinde “Labarna'nın ekmeğini yiyoruz suyunu içiyoruz” diyerek, kralın otoritesinin kabul edildiği anlaşılmaktadır (Ünal, 2007: 142).

Hitit Devleti'nin siyasi ve költürel anlamda devamı niteliğinde olan Geç Hitit Şehir Devletleri'nin inanç sistemi ve bunların sanata yansımaları da benzer olabilir. Hititler'in yıkılması ile birlikte orthostat kullanımı gelişip yaygınlaşmıştır. Hitit İmparatorluğu'nun tekelinde olan görsel üretim, Geç Hitit Dönemi'nde yerel güçlerin söylemlerini yansıtır (Özyar, 2011: 382).

Geç Hitit Döneminin tasvirli sanat eserlerinden orthostatlar ve steller ile bir kolye, mühür ve pyxis üzerinde ziyafet sahneleri incelenmiştir.

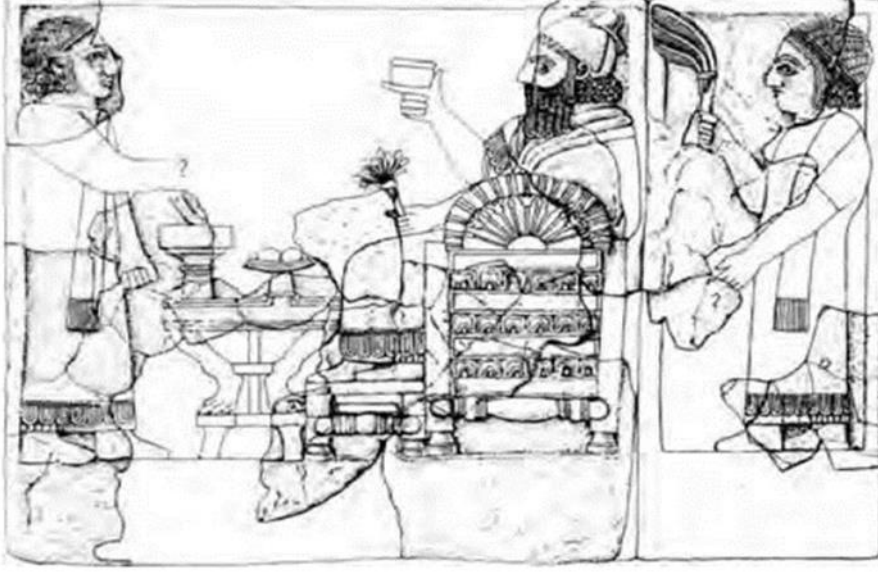
2.1. Bayram Törenlerinde Ziyafet Sahneleri

Bayram töreni olarak değerlendirilen ziyafet sahneleri Zincirli, Karkamış, Karatepe ve Tell Tayinat'ta bulunmuştur. Zincirli'de bulunan törensel orthostat, Hilani yapısında yer almaktadır. Oldukça tahrip olduğu için ilk çıkarıldığında yayınlanmamıştır (Voos 1985:65–86, Abb. 14; Şekil 1, 2).

Şekil 1: Zincirli Orthostatı - Voos tarafından yapılan rekonstrüksiyon.

Kaynak: Voos, 1985: abb. 14

Şekil 2: Zincirli Orthostatı - Voos tarafından yapılan rekonstrüksiyon.

Kaynak: Voos, 1985: abb. 14

Törenselleşmiş ortostatın sağında Kral Barrakib (?) taht üzerinde oturmaktadır (Voos 1985: 71–86). Voos'a göre (1985: 84) kral, sol elinde çiçek sapı tutarken, ileri uzattığı sağ elinde kadeh tutmaktadır. Kralın önünde yemek masası bulunmaktadır. Kralın arkasında, elinde yelpaze tutan ayakta duran bir hizmetli görülmektedir (Voos 1985: 82; Gilibert 2011: 86). Kralın önünde yemekleri servis eden bir görevli vardır. Yemek masasının üzerindeki yiyecekler tahribattan dolayı seçilememektedir.

Kargamış'ta buluntu yeri tespit edilemeyen kireç taşından yapılmış orthostat parçası üzerinde müzikli ziyafet sahnesi vardır (Orthmann, 1971: Ab/4) (Şekil 3). Kargamış ziyafet sahnesinde çapraz bir sandalyede oturan erkek figürü görülür. Ağız hizasında kaldırdığı sol elinde bir kadeh tutar (Orthmann, 1971: 374). Erkek figürünün önünde ve arkasında hizmetkârlar yer alır. Arkasındaki hizmetkâr kaldırdığı sol eliyle yelpaze tutarken, önündeki hizmetkâr elinde kepçe ile içki servisi yapmaktadır. Kabartmanın sağ tarafında saz çalan bir müzisyen görülür (Orthmann, 1971: 374). Yemek masasında, üst üste dizilmiş pideler ve pidelerin üzerinde üçgen köfteler (?) veya peynirler (?) ve bir kap görülür.

Şekil 3: Kargamış Orthostatı

Kaynak: Orthmann, 1971: Ab/4

Karatepe Kalesinin güneybatı kapısından girenlerin karşılaştıkları ziyafetin üst bölümündeki yemek sahnesinde, muhtemelen tahtta oturan Kral Azativata'dır (Darga, 1992: 338; Sevin, 2003: 193). Konik başlıklı Kral, ayağının altındaki alçak tabureye basar şekilde arkalıklı bir taht üzerinde oturmaktadır (Çambel, 2002: 130; Orthmann, 1971: 374) (Şekil 4).

Kral, dirseği ile tahtına dayadığı sol elinde bir yemek parçası tutarken, yukarı kaldırdığı sağ eli, önünde duran dikdörtgen biçimli, ayakları hayvan bacağı şeklinde üstü yiyecek dolu zengin masaya yönelmiştir. Masanın altında bir maymun yer almaktadır. Kralın arkasındaki servis masasının üzerinde içki testileri betimlenmiştir.

Kralın karşısında ve arkasında bir ellerinde hurma dalından yelpaze, diğer ellerinde içki testileri tutan iki hizmetkâr vardır. Kralın karşısından masaya doğru servis için yiyecek ve içecek taşıyan diğer görevliler gelmektedir.

Şekil 4: Karatepe Törenselsel Ziyafet

Kaynak: Çambel, 2002: 130

Yemek sahnesinin altında kurban olarak getirilen bir boğa ve kuzu ile ilişkili dört erkek figürü yer alır. Figürlerden üçü boğa ile ilgilenirken, biri omuzunda kuzu taşımaktadır.

Alt frizin sol tarafında ellerinde flüt, lir, harp ve tef bulunan dört müzisyen kendilerine dönük ayakta bir erkek figürüne doğru ilerlemektedir.

Karatepe ziyafet sahnesine benzeyen Tell Tayinat'ta bulunmuş taş pyxis üzerinde törensel ziyafet sahnesi görülür (Şekil 5). Taş *pyxis*'in sol tarafında arkalıklı bir taht üzerinde, yüksek bir ayaklığa basar şekilde, muhtemelen bir kral oturmaktadır. Kral, yukarı kaldırdığı sağ elinde kadeh tutmaktadır. Önündeki ziyafet masasının bir tarafından üst üste ay biçimli pideler diğer tarafında farklı yiyecekler görülür. Kralın önünde ve arkasında hizmetliler bulunur.

Şekil 5: Taş Kap *Pyxis*

Kaynak: Herrman, 2014: Fig. C8

Sahnenin en sağında, üzerinde ay biçimli pideler olan başka bir masa daha yer alır. İki masa arasında getirilen boğanın sırtüstü yatırılıp, iki kişi tarafından kurban edilme sahnesi görülür (Harrison & Osborne, 2012: 135). Bir kişi kurbanın ayaklarından tutarken, diğer kişi elinde bıçakla kurbanı keser şekilde resmedilmiştir.

2.2. Av Sonrası Ziyafet Sahnesi

Av sonrası ziyafet olarak düşünülen sahne Malatya'daki tek bir orthostat üzerinde görülmektedir (Şekil 6). Orthostat parçası oldukça tahrip olmuş ve iki sahneden oluşmaktadır (Orthmann, 1971: 374). Karşılıklı oturan kadın ve erkek figürü muhtemelen kral ve kraliçeyi göstermektedir. Solda arkalıklı sandalyede oturan sakalsız erkek betimi, soldaki arkalıksız iskemlede oturan kadın betimlemesidir (Orthman, 1971: 374, Malatya b/3; Darga, 1992: 242). Bu iki figür Malatya Geleneksel Hitit Bıçemi kabartmalarına benzemektedir (Darga, 1992: 242). Erkeğin alın üzerindeki bukleli saçı, alçak iskemleye basan ayaklarındaki sivri uçlu ayakkabılar ve kadının taktığı polos, Sulumeli kabartmalarıyla benzerlik gösterir (Darga, 1992: 242). Üstteki çok tahrip olmuş okunabilen bölümünde yazıtta:

“a)iyi...b) *Bu Zitiz...Bu Lu... c) Bu*” yazmaktadır (Hawkins, 2000: 327).

Hawkins'e (2000: 327) göre yazı, karı ve kocanın isimlerini gösteriyor ve “Lu” karısının adının ilk hecesi olabilir.

Şekil 6: Malatya Orthostatı

Kaynak: Orthman, 1971: Malatya b/3

Diğer yemek sahnelerinden farklı olarak sağ tarafta arabalı erkek figürünün olduğu başka bir sahneyle birlikte gösterilmiştir. Olasılıkla ikinci sahne av sahnesidir (Darga, 1992: 242). Bu nedenle kutlamanın avdan sonra gerçekleşen bir ziyafet olma olasılığı vardır.

2.3. Diğer Ziyafet Sahneleri

Bayram törenleri ve av sonrası ziyafet sahnelerine uymayan sahnelerden oluşur. Zincirli’de bulunan bir orthostat, bir kolye ucu ve damga mühür üzerinde görülür.

Zincirli’de stadel/iç kalesi güney kapısında yer alan yemek sahnesinde, karşılıklı oturmuş figürler, muhtemelen kral ve kraliçedir (Orthmann 1971: 376; Darga, 1992: 256) (Şekil 7). Orthostatın solundaki sakallı erkek figürü bir elinde asa tutarken diğer eli ağız hizasında kadeh tutmaktadır. Sağdaki kadın figürü ise bir elinde haşhaş demeti tutarken (Orthmann, 1971: 376) yukarı kaldırdığı diğer elinde de kadeh tutar.

Şekil 7: Zincirli Orthostatı

Kaynak: Orthmann, 1971: Zincirli B/3

Kraliçe figürü, etekleri püsküllerle süslü uzun elbiseyle gösterilmiştir (Darga, 1992: 257). Başındaki yuvarlak başlıktan eteklerine kadar uzanan kenarı bezemeli ince bir kumaş inmektedir (Darga, 1992: 258).

Giydikleri ayakkabılar Hitit modeli ucu sivri, kıvrık ayakkabılardır. Kral ve kraliçenin arasında, çapraz bacaklı üzeri yiyeceklerle dolu bir yemek masası bulunur. Yemek masasının üzerinde üst üste dizilmiş pideler ve pidelerin üzerine balık ya da et konularak zengin bir görünüm sağlanmıştır.

Zincirli kolye ucunda ve Hatay Çatalhöyük'te bulunan damga mühürde tek başına oturan figürlerin ziyafet sahneleri bulunur (Şekil 8, 9). Zincirli kolye ucunda bir elinde lotus çiçeği bulunan erkek figürü çapraz ayaklı ziyafet masasının önünde oturmaktadır. Masanın üzerinde üst üste dizilmiş pideler bulunur. Hatay Çatalhöyük'te bulunan damga mühürde de benzer sahne görülür. Elinde kâse tutan erkek figürü ziyafet masasının önünde oturmaktadır. Masada üst üste dizilmiş ay biçimli pideler yer alır.

Şekil 8: Damga Mühür

Kaynak: Herrman, 2014: 25

Şekil 9: Zincirli Kolye Ucu

Kaynak: Herrman, 2014: fig. C17

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geç Hitit Dönemi ziyafet ve yemek sahneli eserler, dönemin mezar stellerinde yer alan ölü yemekleri sahnelerine nazaran daha az görülür. Ziyafet sahneleri orthostatlar, mühür, kolye ucu ve *pyxis* kaplarında bulunur.

Üzerinde müzisyenler bulunan Karatepe, Karkamış ve Zincirli orthostatları ile Tell Tayinat taş *pyxis*, bayram kutlamaları olarak değerlendirilmiştir.

Eski Hitit ve İmparatorluk Dönemlerinden beri, müzisyenler tasvirli sanat eserlerinde görülmektedir. İnandık (Akurgal, 1995: şek. 26b.) ve Hüseyinde Vazosu (Sipahi, 2005: fig. 1) ile Yumruk Biçimli Törensel İçki Kabı (Güterbock, Kendall, 1995: fig. 3.7) üzerinde birçok müzisyen bir arada gösterilmiştir.

Hitit Döneminde, hemen hemen tüm ayinler müzikli olmaktadır. Ancak kral ve kraliçenin kurban kestirdikleri törenlerde daha fazla müzik çalınmaktadır. Hititlerin, Antaşum ve Kılam bayramlarında müziğin bayramın birçok kısmında kullanıldığı görülür. Kılam Bayramında müzik eşliğinde dans yapılır, Hatti Dilinde şarkılar söylenirdi. Antaşum Bayramı'nda, kral ya da prens içki içerken de müzik çalındığı yazılmaktadır.

Kral, Kılam Bayramındayken, ambardan bira çıkarılması ve kurbanlık olarak sırasıyla boğa ve koyun getirilmesi ve hamur toplarının kralın ayaklarına bırakılmasından bahsedilir. Ayrıca bayramın başka bir metninde, Hititlerin farklı şehirlerinden gelen görevlilerin ve katılımcıların adak verdiklerinden bahsedilir. Kral, bayramın farklı zamanlarında üç kez oturur ve adaklar getirilirdi. Adaklar, sırasıyla bir boğa ve sekiz koyun, üç boğa ve on beş koyun ve sekiz koyundan oluşurdu.

Karatepe Orthostatı'nda görülen ziyafet sahnesinin alt sahnesinde boğanın getirilmesi ve Tell Tayinat taş *pyxis*'ta boğanın kurban edilmesi, bu bayramlardaki adak törenleriyle benzeşir. Av sonrası ziyafet olarak incelenen sahne, Malatya'da bulunan tek ziyafet sahnesidir. Orthostat, iki sahnelidir. Sol tarafta, karı kocanın karşılıklı yaptığı ziyafet, sağ tarafta ise at arabasının bir kısmı korunabilmiştir. Sahne, Darga'ya göre (1992: 242) olasılıkla av sahnesidir. At arabasının benzerlerine Malatya'da aslan ve geyik avı sahnelerinde rastlanır.

Karkamış ve Karatepe Orthostatları üzerindeki yemek masasında, üçgen şekilde gösterilmiş yiyecekler görülür. Bu tarz yiyecekleri Akurgal (1998: 480), köfte olarak yorumlarken, Ünal (2007: 135), Hitit Hiyerogliflerinde geçen EDERE (yemek) anlamındaki piktograma benzetererek, bunların bir yemeği simgelediğini söyler. Ekmeklerin üzerinde bulunan üçgen nesnelere ise günümüzde Hatay ve Çukurova bölgelerinde görülen yumru biçimli "sürk" peynirleri olabilir.

Zincirli Orthostatı, kolye ucu ve Hatay Çatalhöyük damga mühründe ziyafetin ne amaçla yapıldığı belli olmayan sahneler de vardır. Sahnelerin genel yapıları, Geç Hitit mezar stellerine benzemektedir. Ancak bunların ölü yemeği ile ilişkili olup olmadıkları bilinmemektedir.

Ziyafet sahnelerinin tamamında oturan figürlerin önündeki masa da ekmek bulunur. Yalnız, Kral Barrakib'e ait orthostat tahrip olduğu için masanın üzerindeki yiyecekler seçilememektedir. Oturan figürlerin hepsi ellerindeki içki kadehlerini yukarı kaldırmaktadır.

Malatya ve Zincirli Orthostatında kral ve kraliçe olabilecek figürler karşılıklı oturur. İki sahnede de kral tasvirleri, arkalıklı sandalyede otururken, kraliçeler iskemlede oturmaktadır. İki sahnede de yer alan yemek masası çapraz ayaklıdır ve üzerinde üst üste dizilmiş pideler bulunur. Malatya Orthostatındaki erkek figürü sakalsız, Zincirli erkek figürü sakallı gösterilmiştir. Sakalsız Kral tasviri, Malatya, Geleneksel Hitit stilinde görülen Kral Sulumeli tasvirlerine benzemektedir. Kral, elinde Hitit krallık alameti olan ucu kıvrık asa tutmaktadır.

Malatya Orthostatındaki kralın alın üzerinde buklemi ve ensede helozon topuzlu saçları, Geleneksel Hitit Stili özellikleri taşımaktadır (Darga, 1992: 242). Zincirli Orthostatı üzerindeki

figürlerin yüzleri daha ayrıntılı, ince işlenmiş, alınları basık ve iri burunları vurgulanmıştır. Yanakları dolgun, gözler büyük ve kabarıktır. Geç Hitit II stil grubunda yer alan figürlerin en ayırt edici özelliği, saçların ve sakalın gösterilişidir. Kraliçe figüründe, saçlar ince paralel çizgilerle betimlenmiş, sırta inen ve volüt gibi sona eren kısmı da örgü şeklindedir. Kral tasvirinin saçları yuvarlak topuzlu, bıyiksız, sakalının altı düz kesilmiştir. Figürler geleneksel ucu sivri Hitit ayakkabıları giymektedir. Ayrıca erkek figürü, elinde hafif kıvrımlı krallık asası tutmaktadır.

Tek oturan figürlerin hepsi, erkektir. Zincirli kolye ucu ve Hatay Çatalhöyük damga mührü üzerinde erkek figürleri tek başına yemek masasının önünde gösterilir. İki figür de yükseltilmiş platforma basar. Kolye ucundaki sahnede çapraz ayaklı masa bulunurken, mühür üzerinde dikey ve yatay kayıtlı dörtgen bir masa bulunur.

Orthostatlar üzerinde görülen, tek oturan Kral figürleri, Kargamış, Zincirli ve Karatepe'de bulunmaktadır. Bunların en erken örneği Geç Hitit II özelliği gösteren Kargamış ziyafet sahnesidir. Geç Hitit II özelliği olarak, orthostat üzerinde görülen dört figürün de saçları, omuzların arasından aşağı sarkarak sırt üstünde yuvarlak bukle şeklinde durmaktadır. Kral, çapraz ayaklı masanın önünde, çapraz ayaklı bir taburede oturmaktadır.

Zincirli Orthostatu üzerinde görülen Voos'a göre Kral Barrakib'dir (MÖ 733-713). Kısmen görülebilen saç ve sakalının spiral buklelerden oluşması ve kulağın önünden sarkan bir tutam saç, tipik Geç Hitit IIIb özelliğidir.

Oturarak gösterilen bir diğer kabartma, Karatepe ziyafet sahnesidir. Adanuwa Kralı Awarikku'dan (MÖ 738-709) yetkisini alan Azatiwata arkalı bir taht üzerinde görülür. Kralın önündeki masa, Kargamış Orthostatu'ndaki gibi çapraz değil, dikey ve yatay kayıtlı dörtgen bir Asur masasına benzemektedir. Kralın giydiği başlık sivri Arami biçemi özelliği göstermektedir.

Stil özelliklerine göre Geç Hitit'te en erken ziyafet sahnesi örneği, geleneksel Hitit özelliği gösteren Malatya Orthostatu'dur. Malatya Orthostatu, diğerlerine göre daha özensiz bir işçilik ile resmedilmiştir. Asur Devleti'nin bölgedeki artan siyasi gücü ile birlikte, Kargamış ve Zincirli Orthostatlarında, artık Asur etkisi belirgin anlamda görülmeye başlamıştır. Son olarak, Zincirli ve Karatepe Orthostatında sanatsal açıdan geleneksel Hitit özelliklerinin çoğundan vazgeçildiği, Asur ve Arami etkilerinin arttığı anlaşılmaktadır. Artık karşılıklı oturan çiftler yerine, krallar tek başına, zengin bir masa önünde gösterilmektedir.

Geç Hitit Orthostatları üzerinde görülen masa örneklerinde de kronolojik olarak farklılıklar görmektedir. Geleneksel Hitit özelliği gösteren Malatya Orthostatu ve Geç Hitit II özelliği gösteren Kargamış ve Zincirli Orthostatlarında çapraz bacaklı masalar görülürken, Geç Hitit IIIb özelliği gösteren Zincirli ve Karatepe ziyafet sahnelerinde Asur etkili masa örnekleri görülür.

Sonuç olarak Geç Hitit dönemi ziyafet sahneleri, sanatsal stil ve içerik açısından belirgin bir kronolojik gelişim sergilemektedir. Geleneksel Hitit stiline hâkim olduğu Malatya Orthostatu, ziyafet sahnelerinin en erken örneği olup daha özensiz bir işçilik sunar. Ancak bu sahne, geleneksel Hitit özelliklerini korumaktadır. Zamanla, özellikle Asur Devleti'nin artan siyasi gücüyle birlikte, Kargamış ve Zincirli Orthostatları gibi eserlerde Asur ve Arami etkilerinin belirginleştiği görülür. Geleneksel Hitit dönemine özgü çapraz bacaklı masalar, Asur etkili dikdörtgen masalarla yer değiştirmiştir. Stilistik açıdan geleneksel Hitit unsurlarının terk edildiği, kralların çiftler halinde oturmak yerine yalnızca zengin masalar önünde gösterildiği bir dönüşüm gözlemlenir. Özellikle Zincirli ve Karatepe Orthostatlarında bu geçiş net bir şekilde izlenebilir. Bu bağlamda, Geç Hitit ziyafet sahneleri, dönemin sanatsal ve siyasi dinamiklerini yansıtan önemli birer gösterge olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKLAR

- Akurgal, E. (1949). Späthethitische Bildkunst: Archaeologisches Institut der Universitaet Ankara.
- Akurgal, E. (1995). Hatti ve Hitit uygarlıkları: Net Turistik Yayınlar Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Akurgal, E. (1998). Anadolu uygarlıkları: Net Turistik Yayınları.
- Ardzinba, V., & Uravelli, O. (2010). Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri: Kafdav Yayınları.
- Ay, Ş., & Şahin, K. (2014). Eski Yakındoğu'da Yemek Simgeselliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Pursuit of History* (12).
- Bryce, T. (2012). *The World of The Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. Oxford Oxford University Press.
- Collins, B. J. (1995). Ritual Meals in the Hittite Cult. *Ancient magic and ritual power*, 77-92.
- Coşkun, İ. (2018). Geç Hitit, Yeni Asur ve Urartu Uygarlıklarında Ziyafet/Yemek Sahneleri (Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniveritesi). Ulusal Tez Merkezi
- Coşkun, İ. (2019). Eski Ön Asya'da Ölü Yemeği Geleneği. In S. A. Dinçer, S. Sönmez, M. Bostancı, & E. Özçoban (Eds.), *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler* 2 (ss. 335–352). Gece Pegem Akademi Yayınları
- Coşkun, İ., Çavuşoğlu, R., & Demirtaş, D. (2021). *MÖ I. binde Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari ilişkiler*. Ankara: Iksad Publications.
- Çambel, H. (2002). Karatepe-Aslantaş Öyküsü. Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi, 122-143.
- Darga, M. (1992). Hitit sanatı. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları.
- Delaporte, L. (1936). *Les hittites* (Vol. 8): La Renaissance du livre.
- Dinçol, A. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, 1, 18-136.
- Gilibert, A. (2011). Syro-Hittite monumental art and the archaeology of performance: the stone reliefs at Carchemish and Zincirli in the earlier first millennium BCE (Vol. 2): Walter de Gruyter.
- Glassner, J. (1987). Mahlzeit. A. In *Mesopotamien. Reallexikon der Assyriologie*, 7, 259-267.
- Gurney, O. R. (2001). Hititler (çev. Pınar Arpaçay). Ankara: Dost Kitabevi.
- Güterbock, H. G. (1969). An Initiation Rite for a Hittite Prince. D. Sinor (éd.), *American Oriental Society Middle West Branch. Semi-Centennial Volume*, Bloomington—Londres, 99-103.
- Güterbock, H. G. (1970). Some aspects of Hittite festivals. *Actes de la xvii Rencontre Assyriologique Internationale*, 175-180.
- Güterbock, H. G., & Kendall, T. (1995). A Hittite silver vessel in the form of a fist. na. içinde: *JB Carter–SP Morris (yay. haz.), The Ages of Homer a Tribute to Emily Townsend Vermeule, Austin (1995)*, 45-60.
- Harrison, T. P., & Osborne, J. F. (2012). Building XVI and the Neo-Assyrian sacred precinct at Tell Tayinat. *Journal of Cuneiform studies*, 64, 125-143.
- Herrmann, V. R. (2014). *In remembrance of me: feasting with the dead in the ancient Middle East*: Oriental Institute.

- Hoffner Jr, H. A. (1972). The Records of the Early Hittite Empire (c. 1450-1380 BC). In: JSTOR.
- Karauğuz, G. (2001). Hitit mitolojisi. Konya Çizgi Kitabevi.
- Orthmann, W. (1971). Untersuchungen zur späthethitischen Kunst: Habelt.
- Otten, H. (1956). Ein Text zum Neujahrsfest aus Bogazköy. Orientalistische Literaturzeitung, 51, 101.
- Otten, H., Salvini, M., Archi, A., Popko, M., Jakob-Rost, L., & Klengel, H. (1953). Keilschrifturkunden aus Boghazköi. (*No Title*).
- Ökse, A. T. (2005). Eski Çağdan Günümüze Ölü Gömme ve Anma Gelenekleri. Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 5, 1-8.
- Özyar, A. (2011). Geç Hitit Krallıkları. Arkeoatlas (Özel Basım) (370-389).
- Rüster, C., & Neu, E. (1989). Hethitisches Zeichenlexikon: Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Boğazköy-Texten (Vol. 2): Otto Harrassowitz Verlag.
- Sevin, V. (2003). Eski Anadolu ve Trakya. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sipahi, T. (2005). Hüseyinde'den Hitit Tasvir Sanatı İçin Yeni Bir Sahne. V. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, 661-678.
- Sommer, F., & Falkenstein, A. (1938). Die hethitisch-akkadische Bilingue des Hattuşili I.(Labarna II.). (*No Title*).
- Tsukimoto, A. (1985). Untersuchungen zur Totenpflege (" kispum") im alten Mesopotamien: Butzon & Bercker.
- Ünal, A. (2003). Hititler Devrinde Anadolu II. In: İstanbul.
- Ünal, A. (2007). Anadolu'nun En Eski Yemekleri. Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Yemek Kültürü, Homer Kitabevi ve Yayıncılık, İstanbul.
- Voos, J. (1985). Zu einigen späthethitischen Reliefs aus den Beständen des Vorderasiatischen Museums Berlin. Altorientalische Forschungen, 12, 65.
- Woolley, C., & Barnett, R. (1921). Carchemish, Part III. The Town Defences, London